

811.163.41'367.623

811.163.41'373.4-053.5

81'233-053.5

<https://doi.org/10.18485/kij.2022.69.1.13>**МАЈА П. ИВАНОВИЋ***Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
Универзитет у Београду

Оригинални научни рад

Примљен: 31.03.2022.

Прихваћен: 30.05.2022.

АТРИБУТСКИ И ПРЕДИКАТИВНИ ПРИДЕВИ У НАРАТИВНИМ И ЕКСПОЗИТОРНИМ ТЕКСТОВИМА ДЕСЕТОГОДИШЊАКА

Придеви имају две синтаксичке употребе: предикативну, као предикати, и атрибутивну, као модификатори. Не може се рећи да је било која од ових употреба примарна у односу на другу. Прва се реализује у склопу копулативног предиката као његов неглаголски део и именујемо је као атрибутивни предикатив. Када су употребљени у функцији атрибута, придеви модификују именицу испред које стоје прилагођавајући јој се својим граматичким облицима. Циљ рада је био да се испита употреба атрибутивних и предикативних придева у наративним и експозиторним текстовима десетогодишњака и утврде евентуалне разлике у њиховој продукцији између дечака и девојчица. Анализа прикупљеног материјала обухватила је квантитативне и квалитативне параметре. У истраживању је учествовало 90 ученика 4. разреда основне школе (по 45 девојчица и дечака). На основу добијених резултата може се закључити да су десетогодишњаци у оба жанра продуковали значајно већи број придева у функцији атрибута, као и то да се значајно већи број и атрибутивних и предикативних придева јавио у експозиторним текстовима. Такође, кад је реч о полним разликама, значајно више придева у оба типа текста и у обе испитиване употребе продуковале су девојчице.

Кључне речи: придеви, придевски атрибути, атрибутивни предикативи, експозиторни текстови, наративни текстови, десетогодишњаци.

Увод

У штокавском стандарднојезичком дијасистему придеви су променљиве речи са општим значењем особине; одговарају на питања какав? који? чији? (Пипер/Клајн 2014: 121), тј. чије је, какво је и од чега је оно што је означено речју коју одређују (Чиргић и др. 2010: 95). Граматичке категорије придева су род, број, падеж, степен поређења (компарација) и неодређени и одређени вид

* majapivanovic@gmail.com

(краћи и дужи облици придева). Као несамосталне речи, придеви добијају ознаке рода, броја и падежа од именице испред које стоје (Станојчић/Поповић 2000: 84). Придеви имају именичку и/или придевску деклинацију. Образац промене зависи од тога да ли је придев неодређеног или одређеног вида, а која ће се форма истог придева употребити зависи од његове синтаксичке позиције. На пример, придеви у служби атрибута имају додатну флексију која се никад не јавља у предикативној употреби. Одређени вид, тј. дужи облик придева не може се појавити у предикативној функцији, што представља једно од најзначајнијих синтаксичких ограничења (Аљовић 2010). Да ли ће се на позицији атрибута употребити придев одређеног или неодређеног вида, у семантичком смислу зависи од интерпретације управног члана именичке синтагме у оквиру које се успоставља одговарајућа придевска форма. У суштини, именичке синтагме са дужом формом се схватају као одређене, иако њихова одређеност/неодређеност зависи од присуства/одсуства и других детерминатора. Именичке синтагме са краћим придевским облицима су обавезно неодређене, нпр. (*један*) *плав кишобран* у односу на *плав кишобран*, *један плав кишобран* (један од плавих кишобрана) које најчешће дефинишемо као одређене (Аљовић 2010: 3). Треба нагласити и чињеницу да немају сви придеви обе форме. Поред тога, именичка промена по којој се мењају облици неодређеног вида („краћи“) постоји само за придеве у мушком и средњем роду. Иако у језику постоје друга средства, углавном прозодијска, како би се две форме разликовале, придеви женског рода, као и највећи број падежа множине развили су многе синкретичне облике. Опозиција између две форме углавном је видљива на синтаксичком плану (у оквиру напоредних конструкција у којима две именице имају заједнички детерминатор, код унутрашње координације, тј. у конструкцијама у којима постоје два или више придева у напоредном односу испред управног члана (в. Аљовић 2010)); или код елипсе унутар именичке синтагме, тако што дужи облик придева дозвољава да се лексичко језгро синтагме елидира (Лобек 1995), на пример: *Од свих папагаја у зоо-врсту, највише ми се допао плав*, док краћи облици придева то не дозвољавају, **највише ми се допао плав* (Аљовић 2010: 4) и др. Треба напоменути и то да у новијим радовима превладава мишљење да је заправо именица носилац категорије одређености/неодређености која се може реализовати на различите начине, било придевским видом, било неким другим, секундарним средствима (Прањковић 2000: 343–349; Силић 2000: 401–405). Овакав став заснива се на томе да се одређеност/неодређеност именице реализује одређеним и неодређеним чланом у језицима који имају ову врсту речи, док су у језицима који немају чланове (као што је српски), категорију одређеност/неодређеност преузела друга средства, пре свега придевски вид (Зника 2016).

Придеви имају две синтаксичке употребе: предикативну, као предикати, и атрибутску, као модификатори. Не може се рећи да је било која од ових употреба примарна у односу на другу (Матасовић 2002). Сматра се (Томпсон 1989) да се придеви, или уопштеније, речи којима се означава неко својство, највише користе за увођење нових именичких референата као и за приписивање свој-

ства одређеном референту путем предикације. Због тога придеви имају многа заједничка синтаксичка својства и са именицама (увођење референта) и са глаголима (предикатска функција) (Матасовић 2002: 2). Овакво тумачење је на трагу традиционалне анализе формалних обележја врста речи која именице класификује као [+N, -V], глаголе као [-N, +V], а придеве као [+N, +V]. Берг (2000) интерпретира ове матрице апстрактних обележја у смислу да су придеви у истој мери слични и/или различити од именица/глагола. Овакво гледиште он назива хипотезом еквидистанце (Берг 2000: 270), али такође истиче да је за њега оно проблематично зато што сматра да су придеви ближи именицама него глаголима (Холман 2021: 3).

У српском језику придеви се слажу у роду, броју и падежу са именицом коју модификују. Атрибутски придеви у оквиру именичке синтагме претходе именици, док се предикативни придеви придружују именици преко копуле. Слична ситуација је и у већини других језика (енглески), док се у шпанском, на пример, придев у оквиру именичке синтагме позиционира иза именице (Лихтман 2009).

Упркос чињеници да придевски атрибути и атрибутски предикативи немају идентична морфолошка обележја (придев у атрибутској функцији не мора имати обавезан неодређен придевски вид као што је то обавезујуће за предикатив), на семантичком плану могу бити веома блиске категорије.

Предикатив је део реченичне структуре (у овом случају придев) који се у њу уклапа преко предиката из копулативне реченице (Суботић/Петровић 2000). Сам назив атрибутски предикатив сигнализира двоструку синтаксичку повезаност овог конституента – и са именским изразом, и са предикатом. За разлику од атрибутског придева који се укључује у реченичну структуру преко именичког референта, предикатив се у њу уклапа путем предиката (Суботић/Петровић 2000: 1158).

Крофт (2013) истиче да атрибутска и предикативна употреба придева успостављају различите функције у исказу, тј. модификацију и предикацију. Ознаком придев означава прво, а предикативним придевом друго. Он такође заузима став који се, донекле, разликује од већине других аутора сматрајући да се, на основу дистрибуције у атрибутским и предикативним конструкцијама, о придевима може рећи да постоје две „различите, али преклапајуће класе” (Крофт 2013: 10, према Холман 2021: 7).

Атрибут одређује именицу, саму или с неком другом одредбом, налазећи се обично испред ње и прилагођавајући јој се, путем конгруенције, својим граматичким облицима. Конгруенција, уз рекцију, представља један од два главна вида синтаксичке акомодације.

Улога придева у служби атрибута је да актуелизује именицу коју квалификује или квантификује. Како је значењски обухват неких именица веома широк, задатак атрибута је рестриктиван, тј. да смањи опсег значења и тако их семантички одреди, будући да придеви као атрибути настоје да што боље представе она својства која има именица (Зника 2016). Атрибут је сам по себи синтаксичка јединица нижег ранга због тога што за своје уврштавање у реченицу претпо-

ставља номен, што значи да атрибут на индиректан начин успоставља однос с предикатом (Ришнер 2006).

Предикативни придеви су они који не модификују језгро именичке синтагме, али којима се приписује неко својство именици или именичкој синтагми преко копуле, тј. предикатив је неглаголки део у структури аналитичког (копулативног) предиката који, између осталог, може бити и придевски. Тада говоримо о именском делу предиката (Пипер и др. 2005: 332). Атрибутски предикатив је увек придевски предикатив јер има облик придева у неодређеном виду. Постоје две врсте атрибутског предикатива: атрибутски предикатив у копулативном предикату (*Ана је весела*), који је у раду анализиран, и атрибутски предикатив у некопулативном предикату који се назива и предикативни атрибут (*Ана улази весела*) (Пипер и др. 2005: 334), који је остао ван оквира овог рада.

Иако су обе синтаксичке употребе придева равноправне у смислу да једну не можемо сматрати специфичнијом (маркирано) у односу на другу (немаркирано), уочавају се значајне разлике између ових двеју категорија током њиховог усвајања у периоду активног синтаксичког развоја. Истраживања недвосмислено указују на то да деца најпре овладају предикативном, а тек потом атрибутском употребом придева (Нинио 2004). У два експеримента са хебрејском децом (1,6–4,4) тестирано је разумевање именица са атрибутом. Експеримент је био тако осмишљен да су на 12 страна деци презентоване по 4 слике (нпр. мали/велики плишани меда, мали/велики лист) које је требало именовати синтагмом, као што је наведено у примеру. Иако су одабране речи биле веома фреквентне, у просеку је било 59% тачних одговора (Нинио 2004). Овај експеримент је бацио више светла на рани језички развој, тачније на сегмент који се односи на усвајање придевске атрибуције у смислу да именовање именицом са атрибутом представља тежак задатак за децу, нарочито за ону млађу од 4 године. Деца разумеју појединачно значење именица и придева, али до тешкоћа долази када се ове две врсте речи комбинују. У говору се комбинације придева и именице касније јављају, за разлику од неких других конструкција (као што су неке рекцијске допуне или предикација, укључујући ту и конструкцију с предикативним придевом) које деца продукују много раније. Нелзонова (1976) је још неколико деценија пре овога дошла до истог закључка у експерименту са децом од 24 месеца до 30 месеци – прво се усвајају придеви у предикативној, а тек потом у атрибутској функцији (Нелзон 1976). Зашто именице са атрибутом деци представљају проблем приликом усвајања матерњег језика? Једно објашњење је повезано са чињеницом да дете најпре усваја категорију бића и предмета (именице), а затим и њихове особине и својства (придеви) које треба да тумачи и разуме у односу на те именице. У суштини, потребно је да деца генеришу подскуп именице о којој је реч и која поседује својство означено придевом (Нинио 2004). Могуће је да интеграција информација укључених у организовање подскупа представља тешкоћу и да због тога деца имају проблема са разумевањем именице која је модификована придевом који је употребљен као атрибут.

Дискурсна писменост и организација текста

Да би постала функционално писмена, деца треба да науче како да продукују различите типове текстова. Међутим, док не схвате да је могуће писати исту тему на различите начине, тј. продуковати различите врсте текстова, може да прође и неколико школских година. Најчешће се типови текстова деле на наративне, дескриптивне, експозиторне и аргументативне. Захваљујући формалном систему образовања, деца се у школи упознају са свим врстама текстова; од бајки, прича и поезије до различитих текстова у којима има елемената информативног и аргументативног писања. На тај начин она бивају изложена и конструкцијама које на други начин не би ни упознала (Ивановић 2021: 78). Много пре него што науче да пишу, деца разумеју да нема неутралне употребе језика, па се, као и одрасли говорници, прилагођавају својим исказима саговорнику и теми, сходно циљу који желе да постигну (Толчински 2004: 235). Циљ овладавања писаном језичком формом је да се из целокупног репертоара могућности у једном језику изаберу баш она средства која су адекватна за формирање реченице специфичне за одређени тип дискурса (Равид/Толчински 2002: 420). Различите врсте текстова постављају пред децу сопствене захтеве у виду формалне структуре, редоследа садржаја, захтевају одређена претходна знања и познавање различитих граматичких конструкција (Ивановић 2021: 80). Пошто се корпус за анализу састојао од наративних и експозиторних текстова, осврнућемо се на она обележја на основу којих се ова два типа текста препознају и разликују.

Наративни текст има за циљ да исприча неку причу, било да је реч о фикцији, причама које се нису догодиле у стварности, или о причама које су засноване на чињеницама и стварним догађајима. Језик у наративним текстовима може бити богат описима и фигуративним језиком како би читалац што боље могао да замисли испричану причу. Овакви текстови могу бити писани из било које перспективе, али се најчешће пишу у првом лицу. У структури наратива се догађаји најчешће износе хронолошким редоследом. Сврха наратива је да подели причу са читаоцима. Осим тога, деца се најраније упознају са овим текстовима кроз бајке, много пре поласка у школу, а њиховом интересовању за овакве текстове доприносе и односи међу главним ликовима, монолошка и дијалошка форма, визуелни детаљи окружења, поређења, епитети, метафоре и др.

С друге стране, са експозиторним текстовима се највећи број деце упозна на тек када крене у школу. Сврха експозиторног текста је да нешто објасни. Он може имати елементе дескрипције, наратије или аргументације, али му је главни задатак да нешто објасни. Обележја експозиторног текста су: информативност, јасноћа, безлична форма, непристрасност. Експозиција се пише да би читаоци нешто научили о теми текста; често се износе и објашњавају чињенице у вези са темом како би се читаоци информисали; дају се исцрпни подаци о теми; пише се најчешће у 3. лицу једнине, формалним језиком, на прецизан и логичан начин. Експозиторни текст је жанр којим се настоји објаснити, илустровати, разјаснити нешто на начин који је читаоцима јасан и разумљив. Сврха

експозиторног писања није да забави, већ да подучи и објасни. Циљ је, дакле, објаснити и анализирати податке изношењем релевантних чињеница; стога је јасноћа његов најбитнији квалитет.

Циљ

Циљ истраживања је био да се испита употреба атрибутских и предикативних придева у наративним и експозиторним текстовима десетогодишњака и утврде евентуалне разлике у њиховој продукцији између дечака и девојчица. Да би се постављени циљ испунио, потребно је било да се одговори на три истраживачка питања: прво, колика је учесталост употребе придева у два задата типа текста; друго, да се утврди да ли се учесталост употребе придева разликује у експозиторним и наративним текстовима, док се треће питање односило на то коју функцију употребљени придеви имају у реченици – да ли су употребљени као атрибути или као делови копулативног предиката. Из овога је проистекао шири циљ у виду препорука учитељима и наставницима српског језика на које елементе треба да обрате пажњу приликом усвајања писаног језика, као и то у ком смеру треба да иду инструкције које се односе на усвајање структуре различитих типова писаног дискурса.

Испитаници

У истраживању је учествовало деведесет ученика четвртог разреда (45 девојчица и 45 дечака) из три основне школе у Србији (једне београдске и две војвођанске). Сваки ученик је писао по два текста – по један наративни и експозиторни, тако да их је у корпусу за анализу било укупно 180.

Методологија

Свако дете је добило исти задатак – да током једног школског часа напише текст на задату тему. Сви су добили писано упутство које им је давало опште смернице и тему, али и омогућавало да самостално одаберу наслов и оно о чему ће писати. Како би се припремили за анализу, сви радови су прекуцани и пребачени у дигиталну верзију. Приликом преношења текстова водило се рачуна да прекуцани текст буде идентичан изворном, што значи да грешке које су се јавиле у задацима нису исправљане, али су разврстане према типовима и обележене на одговарајући начин. Текстови су упаривани према шифри коју је добио сваки ученик. Квантитативна анализа је подразумевала издвајање свих придева који су се јавили у наративним и експозиторним текстовима код сваког ученика, док се квалитативна анализа односила на утврђивање позиције у којој су се придеви јавили чиме се, у суштини, одређивала њихова синтаксичка функција у реченици. Текстови су такође разврстани и према полу ученика.

Статистичка анализа наведених варијабли урађена је софтверским пакетом SPSS. Подаци у табелама представљени су параметрима дескриптивне статистике (аритметичка средина, стандардна девијација, минималне и максималне вредности), док су даље анализе рађене непараметријским тестовима.

Резултати и дискусија

Када пишу, деца конструишу различите моделе реченица. Њихови текстови се међусобно разликују према броју и врсти синтаксичких конструкција које су продуковала (в. Ивановић 2015; Ивановић 2016; Ивановић/Ђорђевић 2020). С обзиром на то да је реченица основна јединица комуникације, један од предуслова за развој писане компетенције у оквиру опште језичке способности јесте способност за продукцију различитих типова синтаксичких конструкција како би се и примарни и секундарни реченични конституенти могли остварити и организовати на одговарајући начин. У том смислу се и главни и зависни елементи реченице који су исказани именичким јединицама могу реализовати као именице, именичке синтагме, односно предлошко-падежне конструкције, док се у оквиру именичких синтагми на месту зависних конституената могу наћи придевски, тј. конгруентни атрибути; а када се субјекту приписује неко својство, особина, иза копуле на месту именског предикатива може стајати придев. Кад је реч о придевима, они се највише користе у дескриптивним текстовима због тога што представљају једно од најважнијих језичких средстава у описивању и упечатљивом представљању ликова, слика из природе, амбијента и др. И када сами пишемо, за описивање чешће бирамо придеве у служби атрибута и предикатива него неке друге језичке јединице и конструкције. Осим у дескриптивним текстовима придеви се јављају и у осталим жанровима јер су као врста речи веома фреквентни међу матерњим говорницима српског, те имају високу фреквенцу употребе и у спонтаном говору и у писаном дискурсу.

Табела 1. Укупан број придева у текстовима у атрибутској и предикативној функцији

Тип текста	Функција придева у реченици				Укупно
	Атрибутска		Предикатска		
	f	%	f	%	
Експозиторни	848	67,62	406	32,38	1254 (61,41%)
Наративни	556	70,56	232	29,44	788 (38,59%)
					2024 (100%)

У текстовима који су анализирани (180) продукковано је укупно 2042 придева, од чега је знатно већи број (преко 60%) продуктован у поткорпусу експозиторних текстова. Како смо видели, придеви се највише доводе у везу са дескриптивним текстовима, али се могу наћи у већем броју и у осталим врстама текстова, па се поставља питање: да ли чешће јављање придева у једном типу текста можемо сматрати обележјем тог жанра? На основу анализе оба поткорпуса сматрамо да је могуће да су овакви резултати последица избора теме, а не жанра којем текст припада. Да би одговорио на задатак и написао један експозиторни текст, сваки ученик је требало да објасни шта је лето, а шта зима, и да објасни по чему су слични, а по чему се разликују, док их је наративни текст обавезивао да испричају један догађај из свог живота којег ће се увек сећати; да испричају шта се, када, где и како догодило, ко је све у томе учествовао и све друго важно чега се сећају. За илустрацију ће послужити примери једног експозиторног и једног наративног текста које је писала иста ученица и који се налазе у Додатку (в. Текст 1, Текст 2).

Како се већ на први поглед уочава, први текст (Текст 1) садржи знатно већи број придева. Већина деце је уместо задатка у којем је требало да објасни сличности и разлике између зиме и лета у ствари описивала ова два годишња доба и тако продукovala саставе који су у суштини псеудоекспозиторни, дескриптивни, као што је случај и са текстом који је дат као илустрација.

Резултати се такође могу довести у везу са инструкцијама које ученици добијају од учитеља током усвајања писаног језичког израза. Циљ инструкција за писање је да олакшају сам процес писања, међутим, проблем је што је последњих година у школској пракси уочена тенденција занемаривања писања текстова. Већина учитеља углавном инсистира на „подражавању” реченица „добрих” писаца, стављајући на тај начин акценат на граматичка вежбања у којима су у првом плану језичка средства на нивоу реченице, занемарујући притом макроструктурну организацију текста. Деца би у школи требало да овладају средствима која су типична за различите врсте писаног дискурса на различитим нивоима – на реченичном, али и надреченичном. У суштини, треба да науче да пишу исту тему на различите начине, да се упознају са структурним и формалним својствима текстова. У том смислу се добијени резултати могу интерпретирати у односу на различите методске поступке којима су деца изложена, односно као последица инструкција за писање које су добијала од учитеља. Могуће је да учитељи од деце захтевају да у што већем броју користе придеве у тексту који пишу, без обзира на његов садржај и организацију и да ли се од детета очекује да нешто опише или да информише читаоца. Стога се дешава да дете крене у више разреде основне школе не упознавши се са чињеницом да се иста тема може писати на различите начине, тј. као наративни, дескриптивни, експозиторни или аргументативни текст.

Из примера се види да деца у четвртм разреду основне школе нису још увек усвојила форму експозиторног текста, па су се сналазила на тај начин што су их организовала по угледу на текстове са чијом структуром имају искуства,

тј. са дескриптивним текстом. Са наративима је, с друге стране, ситуација сасвим другачија. Највећи број наративних текстова у корпусу, као и овај који је одабран за илустрацију (в. Додатак, Текст 2), има све одлике жанра којем припада. Највећи број деце је заиста причао причу на занимљив и узбудљив начин, углавном поштујући у мањој или већој мери начела писања једног таквог текста. Напомињући да су текстови који су овде анализирани прикупљани у мају и јуну 2009. године, треба истаћи да су током 2010. и 2011. године у Републици Србији усвојени образовни стандарди за крај првог циклуса обавезног образовања (по окончању прва четири разреда основне школе) у оквиру којих за предмет Српски језик стандарди обухватају пет области међу којима је и писано изражавање (Московљевић Поповић 2019: 496). Између осталог, на средњем нивоу постигнућа од ученика/ученице се очекује да саставља кратак наративни текст; да саставља кратак дескриптивни текст (*ibid.*: 497). Дакле, стандардима у области писање није предвиђено да се десетогодишњаци оспособе за писање експозиторних текстова нити да буду упознати са њиховом структуром. Тек се у образовним стандардима за крај обавезног образовања (по окончању осмог разреда основне школе) наводи да се очекује да ученик/ученица саставља једноставан експозиторни, наративни и дескриптивни текст и уме да их организује у смисаоне целине (уводни, средишњи и завршни део текста) (Марчетић et al. 2011: 10, према Московљевић Поповић 2019: 497). Стандарди су потврдили оно што се искристалисало као закључак у овом истраживању, а то је чињеница да експозиторни текстови имају знатно сложенију структуру од наративних, због које се њихово усвајање планира на каснијем узрасту, у вишим разредима основне школе, како је и предвиђено наставним планом за матерњи језик. Наративни текстови су, с друге стране, деци млађег школског узраста веома добро познати још и пре поласка у школу, са њима се доста рано срећу па највећи број деце са више или мање успеха савлада писање наративних текстова пре поласка у пети разред.

Табела 2. Просечан број атрибутских и предикативних придева у наративним и експозиторним текстовима ученика 4. разреда

Резултат (скор)	Бр.	Мин–Макс.	М	СД
Број придева у предикативној функцији у наративном тексту	90	0–10	2,58	2,33
Број придева у атрибутској функцији у наративном тексту	90	0–27	6,18	4,90
Број придева у предикативној функцији у експозиторном тексту	90	0–17	4,51	3,31
Број придева у атрибутској функцији у експозиторном тексту	90	1–31	9,42	6,59

У Табели 2 су представљени подаци који показују да су десетогодишњаци и у експозиторним и наративним текстовима употребили већи број придева у служби атрибута него у предикативној функцији. Они не одступају од тврдње појединих аутора да је најважнија и најчешћа синтаксичка служба придева управо атрибуцка (Чиргић и др. 2010: 217). Међутим, ако добијене резултате упоредимо са резултатима истраживања која су испитивала разумевање и продукцију придева у атрибуцкој функцији код деце у фази раног језичког развоја (о којима је било речи у уводном делу), очекивали бисмо да је, због тога што се раније јавља и прва усваја, предикативна употреба примарна и доминантнија од атрибуцке. До размимоилажења у резултатима је дошло због тога што је овде ипак реч о развоју способности за писану језичку продукцију, дакле, о каснијем језичком развоју. Иако се у почетним фазама описмењавања писани језик доста ослања на говорни израз, развој способности за писану продукцију има свој засебан ток. Писање и говорење се у неким сегментима развијају паралелно и између њих постоји двосмеран однос, као што је чињеница и да се поједине сложене конструкције у писаном изразу јављају после једне године након појаве у говору (Лобан 1976; Еплби 2000). Деца на узрасту од 10 година су већ одавно у потпуности овладали и атрибуцком и предикативном функцијом придева у говорном изразу, а чињеница је да ни у писаном дискурсу немају тешкоћа са формирањем и разумевањем именичких синтагми са конгруентним атрибутом и да их употребљавају без већих проблема. Дакле, одлука да ли ће дете употребити придев као атрибут или део предиката зависиће у највећој мери од садржаја и форме текста, уколико су ученици са њом упознати, од теме о којој пишу, или од упутстава за писање која су током процеса описмењавања добили од учитеља.

Како је Колмогоров-Смирнов тест нормалности показао да дистрибуција скорова на свим зависним варијаблама одступа од нормалне ($K-S=0,120 - 0,176$, $p \leq 0,00$), у даљим анализама примењени су непараметријски тестови. С тим у вези дате су дескриптивне мере за процењене варијабле за цео узорак (АС, СД, минималне и максималне вредности) које су нам потребне за тумачење тестираних разлика између два типа текста. Дати параметри говоре да се просечно највише атрибуцких придева јавило у експозиторним, а најмање предикативних придева у наративним текстовима.

За испитивање разлика у погледу предикативне и атрибуцке употребе придева у односу на тип текста (експозиторни или наративни) примењен је Вилкоксон-ов тест. Добијени резултати показују да је предикативна употреба придева учесталија ($Z=-4,42$, $p=0,00$) у експозиторном типу текста (АС=4,51, СД=3,31) у односу на наративни (АС=2,58; СД=2,33). И у случају атрибуцке употребе придева ($Z=-4,89$; $p=0,00$), примећује се значајна предност у експозиторним текстовима (АС=9,42; СД=6,60) у односу на наративне (АС=6,18, СД=4,20). Дакле, резултати указују да постоје разлике у придевској употреби између типова текста, али да је додатна вредност овог налаза заправо ниска – у суштини, обе функције се чешће јављају у експозиторним текстовима због тога што у њима и иначе има више придева (61,41% према 38,59%, Табела 1).

Кад се узму у обзир разлике у односу на пол ученика (Табела 3), примећује се да су девојчице у оба типа текста и у обе употребе придева постигле више скорове од дечака.

Табела 3. Просечан број атрибутских и предикативних придева у наративним и експозиторним текстовима ученика 4. разреда (разлике према полу)

Текст/употреба	Пол испитаника	Бр.	АС	СД
Нар/атрибутска	мушки	45	4,78	3,23
Нар/атрибутска	женски	45	7,58	5,85
Нар/предикат.	мушки	45	1,96	1,66
Нар/предикат.	женски	45	3,20	2,72
Експ/предикат.	мушки	45	3,60	2,48
Експ/предикат.	женски	45	5,42	3,77
Експ/атрибутска	мушки	45	7,53	6,08
Експ/атрибутска	женски	45	11,31	6,61

Кад је реч о наративним текстовима, Ман-Витнијев тест је показао да девојчице (АС=3,20, СД=2,73) постижу значајно боље резултате ($U=766,0$; $p=0,04$) у погледу предикативне употребе у односу на дечаке (АС=1,96; СД=1,67). Ситуација се не мења ни када је реч о атрибутској употреби: девојчице (АС=7,58, СД=5,85) остварују значајно ($U=713,5$, $p=0,02$) више скорове у односу на дечаке (АС=4,78, СД=3,23).

И на другом типу текста се јављају значајне полне разлике. У експозиторним текстовима девојчице чешће ($U=719,5$, $p=0,02$) употребљавају придеве као предикативе (АС=5,42; СД=3,78) у односу на дечаке (АС=3,60; СД=2,48). И у погледу атрибутских придева ситуација остаје непромењена: просечна постигнућа девојчица (АС=11,31; СД=6,62) су значајно већа ($U=619,5$, $p=0,00$) у односу на постигнућа дечака (АС=7,53, СД=6,09).

Боље постигнуће девојчица у односу на дечаке се може тумачити чињеницом да девојчице у просеку пишу дуже саставе, па је самим тим и већа могућност да више пута употребе придеве и као предикативе и као атрибуте. Овакву интерпретацију дозвољавају подаци и резултати ранијих радова (Ивановић 2014), у којима се истиче да међу ученицима нижих разреда основне школе (од I до IV) дуже текстове на основу свих праћених параметара (броја речи, комуникативних реченица и броја клауза) пишу девојчице на свим узрастима (Ивановић 2014: 130; Ивановић 2020). Добијени резултати отварају простор за питање да ли постоје разлике у писаној језичкој продукцији између дечака и девојчица,

тј. да ли се опажене разлике у обиму писане језичке продукције могу тумачити искључиво биолошким основама или су уочене разлике одраз срединских фактора и/или наслеђа (биологије). Иако поједини лингвисти сматрају да разлике иду дотле да се може говорити о говорним обрасцима који су својствени једном, односно другом полу (тзв. полнолекти (*genderlects*), Newman, Mathew, Groom, Handelman & Pennebaker 2008; Berko-Gleason & Ely 1997, према Ивановић 2014), други сматрају да разлике за које се мисли да почивају на биологији јесу последица различитих ситуација које утичу на различито језичко понашање једних и других. Било да се приклонимо једном или другом тумачењу, чињеница је да су разлике присутне, да постоје, али нам то истовремено и говори да су примећене разлике на нивоу језичке употребе, дакле, више су површинске него дубинске природе.

Закључак

На основу добијених резултата може се закључити да су десетогодишњаци у оба жанра продукovali значајно већи број придева у функцији атрибута, као и то да се значајно већи број и атрибутских и предикативних придева јавио у експозиторним текстовима. Такође, кад је реч о полним разликама, значајно више придева у оба типа текста и у обе испитиване употребе продуковале су девојчице. Резултатима овог рада посредно се упућује на закључак и да десетогодишњаци још увек нису савладали писање експозиторних текстова док им, с друге стране, структура наратива не ствара веће тешкоће. Осим тога, добијени резултати дају једну ширу слику развоја способности за писану продукцију у смислу да атрибутском употребом придева која је проблематична за децу током раног језичког развоја и која се усваја на каснијем узрасту од предикативне, у потпуности овладавају у млађим разредима основне школе те да им она не представља проблем у продукцији писаног дискурса. Такође, ово истраживање и резултати који су из њега проистекли може да послужи као смерница учитељима и наставницима српског језика и књижевности да у већој мери обрате пажњу на макроструктурну организацију писаног дискурса током процеса описмењавања, као и то у ком смеру треба да иду инструкције које се односе на усвајање структуре различитих типова писаног дискурса.

ЛИТЕРАТУРА

Аљовић 2010: N. Aljović, Syntactic positions of attributive adjectives, in P. Cabredo Hofherr & O. Matushansky (eds.), *Adjectives—Formal analyses in syntax and semantics*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 29–51.

Берг 2000: T. Berg, The position of adjectives on the noun-verb continuum. *English Language and Linguistics* 4, 269–93.

Еплби 2000: A. N. Applebee, *Alternative Models of Writing Development*, in R. Indrisano and J. R. Squire (eds.), *Perspectives on Writing: Research, Theory and Practice*, Newark: International Reading Association, pp. 90–112.

Зника 2016: M. Znika, Što je pridjev imenici? (Pridjev je dijete koje pokazuje kakva mu je majka), *Jezikoslovlje* 17/1–2, 135–144.

Ивановић 2014: M. Ivanović, *Sintaksičke konstrukcije u pisanom diskursu dece uzrasta od sedam do deset godina*, Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet (doktorska disertacija).

Ивановић 2015: M. Ivanović, Karakteristike pisanog diskursa učenika četvrtog razreda osnovne škole, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 47/1, 109–128.

Ивановић 2016: M. Ivanović, Sintaksička svojstva pisanog diskursa učenika mlađeg osnovnoškolskog uzrasta – longitudinalni pristup, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 48/1, 87–105.

Ивановић 2021: M. Ivanović, *O jezičkom razvoju u periodu proširivanja jezičkih kompetencija*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

Ивановић/Ђорђевић 2020: M. Ivanović, J. Ђorđević, Sintaksički pokazatelji polnolektu u kasnijoj fazi jezičkog razvoja, *Anali Filološkog fakulteta*, 32/2, 345–361.

Кристал 1998: D. Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit.

Лихтман 2009: K. Lichtman, Acquisition of Attributive and Predicative Adjective Agreement in L2 Spanish, in: Melissa Bowles et al., (eds.), *Proceedings of the 10th Generative Approaches to Second Language Acquisition Conference (GASLA 2009)*, Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, 231–247.

Лобан 1976: W. Loban, *Language development: Kindergarten through grade twelve*. (Research Report No. 18), Urbana, IL: National Council of Teachers of English.

Лобек 1995: A. Lobeck, *Functional Heads, Licensing, and Identification*, Oxford University Press.

Матасовић 2002: R. Matasović, *Adjective phrases*, in Role and Reference Grammar International Conference, 22–28. 7. 2002, Logrono, Španija Official URL: <http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/vanvalin/rrg/Matasovic.pdf>

Московљевић Поповић 2019: J. Moskovljević Popović, Uloga razvojnog korpusa pisanog jezika u formulisanju, praćenju i dostizanju obrazovnih standarda u oblasti *pisano izražavanje*, u: H. Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zvest. Obdobja* 38. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 495–501.

Нелзон 1976: K. Nelson, Some attributes of adjectives used by young children, *Cognition* 4, 13–30.

Нинио 2004: A. Ninio, Young children's difficulty with adjectives modifying nouns, *Journal of Child Language*, 31/2, 255–285.

Пипер и др. 2005: P. Piper i dr., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika (prosta rečenica)*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska.

Пипер/Клајн 2014: P. Piper, I. Klajn, *Normativna gramatika srpskog jezika*, Novi Sad: Matica srpska.

Прањковић 2000: I. Pranjković, Izražavanje određenosti/neodređenosti imenica u hrvatskom jeziku, *Riječki filološki dani, Zbornik radova* 3, 343–349, Rijeka: Pedagoški fakultet.

Равид/Толчински 2002: D. Ravid, L. Tolchinsky, Developing Linguistic Literacy: A Comprehensive Model, *Journal of Child Language*, 29, 417–447.

Ришнер 2006: V. Rišner, Atributi i njihova značenja, *Filologija*, 46–47, 253–262.

Силић 2000: J. Silić, Kategorija neodređenosti/određenosti i načini njezina izražavanja, *Riječki filološki dani, Zbornik radova* 3, 401–405, Rijeka: Pedagoški fakultet.

Суботић/Петровић 2000: Lj. Subotić, V. Petrović, Apozitivni ili predikativni atribut (dijahrono-sinhroni aspekt; terminološko-pojmnovna razmatranja), *Južnoslovenski filolog*, LVI, 1141–1160.

Томпсон 1989: S. A. Thompson, A Discourse Approach to the Cross-Linguistic Category 'Adjective', in: R. Corrigan et al. (eds.), *Linguistic Categorization*, Amsterdam: Benjamins, 245–265.

Толчински 2004: L. Tolchinsky, The nature and scope of later language development, in R. A. Berman (Ed.), *Language development across childhood and adolescence*, Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company, pp. 233–249.

Холман 2021: B. W. Hollmann, The 'nouniness' of attributive adjectives and 'verbiness' of predicative adjectives: Evidence from phonology, *English Language and Linguistics*, vol.25/2, 257–279.

Чиргић et al. 2010: A. Čirgić i dr., *Gramatika crnogorskoga jezika*, Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore.

Maja P. Ivanović

ADJECTIVE ATTRIBUTE AND ATTRIBUTE PREDICATIVE IN NARRATIVE AND EXPOSITORY TEXTS OF TEN-YEAR-OLDS

Summary

Adjectives have two syntactic uses: predicative, as predicates, and attributive, as modifiers. It cannot be said that any of these uses is primary in relation to the other. The first is realized within the copulative predicate as its non-verbal part and we name it an attribute predicative.

When used as an attribute, adjectives modify the noun in front of which they stand, adapting to its grammatical forms. The aim of the paper was to examine the use of attributive and predicative adjectives in narrative and expository texts of ten-year-olds and to determine possible differences in their production between boys and girls. The analysis of the collected material included quantitative and qualitative parameters. Ninety students of the 4th grade of primary school (45 girls and 45 boys) participated in the research. Based on the obtained results, it can be concluded that ten-year-olds in both genres produced a significantly higher number of adjectives as an attribute and predicative adjectives appeared in expository texts. Also, when it comes to gender differences, significantly more adjectives in both type of texts and in both examined uses were produced by girls.

Key words: adjectives, attributive adjectives, attributive predicatives, expository texts, narrative texts, ten-year-olds.

Додатак

Текст 1 – Годишња доба

Лето почиње 22. јуна. Тада је природа будна. Тада птичице цвркућу своје дивне песмице. С прозора се чују гласови разигране деце< & >, која се од јутра играју у оближњим парковима са својим друговима и другарицама. Многа деца се пењу по дрвећу и тамо сусрећу мале и слатке веверице. Слаб ветрић љуља свежу и зелену траву. Дрвеће се њише уз лепу птичију песму. Латице великих и мирисних цветова падају са грана па то изгледа као да пада снег. Ливаде су пуне шареног и миришљавог цвећа. После дугих топлих дана лето се завршава 23. септембра. Зима почиње 22. децембра и температура се спустила. Животиње су у дубоком сну. Деца су по целе дане напољу. Паркови су пуни снега у којима се деца грудвају и санкају. Има и много снешка< & > белића. Гране су савијене од велике количине снега који је нападао. Трава је бела и смрзнута и има грања. Зима се завршава 20. марта.

Оба годишња доба се разликују зато што је зими хладно, а лети топло.

Текст 2 – Страх од бродова

Отишла сам на море са родитељима. Имала сам 4 године. Била сам преуређена што идемо.

Када смо стигли< & > ја сам угледала море и одмах сам хтела да одем на плажу. Мама је рекла да ћемо ићи касније кад се распакујемо и одморимо од пута. Ја сам је послушала и легла сам мало да одспавам. Прошло је неколико сати и ја сам се пробудила. Питала сам маму да ли сад можемо да идемо на плажу. Мама је рекла да можемо и да брзо спакујемо шта ћу да понесем. Спаковала сам се и кренули смо. Чим смо стигли ускочила сам у воду. Нисам знала да пливам па са<...> била у плићаку. Изашла сам из воде и мама ме је питала да ли хоћу да пливам са њом до задње бове. Ја сам јој рекла да хоћу и одмах смо кренуле.

Заборавила сам да понесем мишиће, а нисам знала да пливам. Када смо дошли до малчице дубље воде<&> где ја не могу да дотакнем тло<&> мало сам се уплашила. Мама је тек тада приметила да сам их заборавила и рекла ми је да се држим за њена леђа и да се не плашим. После дугог пливања стигле смо до бове. Држале смо се за бову да се мало одморимо. Виделе смо да један брод иде ка нама. Брод је ишао на паркинг за бродове који је био одмах поред бове. Брод је био огроман и није могао да стане у месту него је наставио да плови ка паркингу. Мама се уплашила, али није имала снаге да плива. Још је мене на леђима морала да носи. Мама ме је ставила на леђа и почела полако да плива. Није имала снаге<&> али се није предавала и рекла ми је да се за њена леђа држим рукама<&> а да ногама пливам. Послушала сам је, али сам била јако уплашена и тресла сам се од страха!!! Брод је био на само неколико метара од нас. Био је све ближи и ближи!!!!!!! Мама је нестало снаге. Тата је видео шта се дешава и брзо ускочио по нас. Тата је дао све од себе да нас спасе. Успео је да нас одвуче до паркинга за бродове, брзо се попео на зид паркинга и подигао маму и мене. Ја сам била у шоку и тражила сам да се одмах вратимо у хотел. Кренули смо и ја сам рекла да нећу на плажу.

Више никад нећу пливати до задње бове.